

УДК 323.2+159.955

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265682>

Куцепал Світлана Вікторівна, доктор філософських наук, професорка, професорка кафедри теоретико-правових дисциплін, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна
e-mail: svetlanakutsepal@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3804-6031

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ СПРОТИВУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

У статті розкрито зміст ключових понять «інформаційна війна», «критичне мислення», проаналізовано особливості інформаційної війни як маніпулятивної технології та розкрито роль інструментарію критичного мислення (аналіз, синтез, інтерпретація) у протидії інформаційним диверсіям. Доведено, що процес інформаційного впливу на суспільну та індивідуальну свідомість неоднозначний – може бути позитивним та сприяти підвищенню рівня поінформованості населення стосовно нагальних проблем, а може здійснювати інформаційні атаки з метою деструктивного впливу на свідомість, культивування ненависті та розганяння «зради». Аргументовано, що інформаційні маніпуляції впливають на свідомість людини через лавину чуток, маніпуляцій, фейків, погослу, спрямованих на послаблення, а в кінцевому рахунку – знищення здатності до самоідентифікації та самовизначення. Це надзвичайно небезпечна ситуація, яка може призвести до стану дезорієнтації, якщо не використовувати засоби протидії, одним з яких є інструментарій критичного мислення, фактчекінгу для оцінки інформації.

Ключові слова: агресія, інформація, дезінформація, інформаційні технології, інформаційна зброя, критичне мислення, інформаційна війна, інформаційні операції, засоби інформаційної боротьби, маніпуляція, пропаганда.

Постановка проблеми. Існування сучасної людини неможливо уявити без взаємодії з різноманітними джерелами інформації: стрічки новин у соціальних мережах, рекламний контент, що чатує на людину дорогою на роботу чи навчання, телевізор, друковані ЗМІ тощо, людина перетворилася на заручника інформаційних технологій. Інформаційний контент перетворився на продукт виробництва, який користується сталим високим попитом і здатний чинити

суттєвий вплив на особистість, соціум, масову свідомість. Постійне знаходження в інформаційному полі, інтенсивність якого змінюється залежно від часу доби та наших власних уподобань, у мирний час не створює особливих напруги, навіть інформаційні «атаки» [1, с. 119] сприймаються доволі спокійно, не зачіпають екзистенційних засад особистості. Значна кількість інформаційного контенту взагалі постає у вигляді буденного явища, допомагає орієнтуватися в ситуації, додати нових барв у світоглядну картину світу, адаптуватися до змін, і для боротьби з ним достатньо просто вимкнути відповідний гаджет або не читати рекламні оголошення. Для громадян України ситуація кардинально змінилася 24 лютого 2022 р., тепер інформаційні «атаки» та «диверсії» перетворилися на потужну зброю, адже війна триває не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі. Затишне інформаційне середовище мирного часу руйнується вщент і перетворюється на інформаційний фронт. «Інформаційний шум» поглинає свідомість людини через лавину чуток, маніпуляцій, фейків, поголосу, спрямованих на послаблення, а в кінцевому рахунку – знищення здатності до самоідентифікації та самовизначення. Це надзвичайно небезпечна ситуація, яка може призвести до стану дезорієнтації, якщо не використовувати засоби протидії, одним з яких є інструментарій критичного мислення, фактчекінгу для оцінки інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ключовими джерелами при підготовці статті виявилися наукові здобутки провідних українських і закордонних дослідників інформаційних воєн, маніпулятивних технологій при створенні інформаційного контенту, впливу інформації на суспільну та індивідуальну свідомість, тенденції розвитку сучасної практики функціонування соціальних комунікацій. Вітчизняні та іноземні науковці (Дж. Аркілл, Е. Аронсон, О. Бойко, А. С. Дафф, С. Жданенко, Ю. Калиновський, Б. Калініченко, М. Лібікі, О. Марунченко, Г. Почепцов, Е. Пратканіс, Е. Пуддефатт, Д. Ронфельд, Е. Роу, М. Требін та ін.) у військовій галузі, політології, правознавстві, соціології, філософії в останні десятиліття ХХ ст. – перші десятиліття ХХІ ст. прискіпливо досліджували проблеми інформаційного суспільства, інформаційної війни, інформаційного протистояння. Незважаючи на досить значний обсяг наукових розвідок, у яких розглядаються проблеми інформаційних війн, інформаційних впливів та маніпуляцій, засоби протистояння таким впливам, можна стверджувати, що бракує робіт, об'єктом дослідження яких є значення інструментарію критичного мислення в інформаційному спротиві.

Формулювання цілей. Мається на меті дослідити можливості інструментарію критичного мислення як засобу руйнування технологій інформаційного впливу та підвищення емоційної стійкості громадянв умовах інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство визначають як інформаційне, де інформація та інформаційні технології суттєво впливають на всі соціальні сфери та процеси, причому цей вплив може бути як конструктивним, так і деструктивним [2, с. 68–78]. Конструктивний вплив інформаційних технологій проявляється в тому, що вони стимулюють прогресивний розвиток суспільства за рахунок розширення виробництва, створення нових робочих місць, добросовісної конкуренції, підвищення ефективності функціонування багатьох секторів економіки, тобто сприяють сталому розвитку суспільства. Деструктивний – у розробленні геополітичних стратегій для реалізації агресивних геополітичних інтересів, створення ідеологічного каркасу геополітичних конфліктів, коли інформація перетворюється на зброю, що забезпечує послаблення і деморалізацію як політичного і військового керівництва держав-супротивників, так і дезінформацію населення цих держав, оскільки сучасні засоби масової комунікації (радіомовлення, телебачення, супутниковий зв'язок, інтернет) є фактично транскордонними [3, с. 301]. Важливість та ефективність інформаційної зброї визнавав ще Наполеон, підтвердженням чого є його відоме висловлювання, що чотири газети можуть бути більш ефективними, ніж стотисячна армія.

Однозначного визначення поняття «інформаційна війна» не існує, адже це поняття з'явилося на початку 90-х рр. ХХ ст., після операції «Буря в пустелі» 1991 р., де було апробовано новий засіб ведення війни – інформаційні технології. Уже класичною можна вважати розвідку «Стратегічно-інформаційна війна. Нове обличчя війни», де інформаційна війна визначається як протистояння в інформаційному просторі, а основним об'єктом захисту і нападу оголошується інформаційна інфраструктура [4].

Серед розмаїття дефініцій поняття «інформаційна війна» зосередимося на кількох, які на нашу думку, розкривають різні суттєві ознаки репрезентованого поняття: інформаційна війна – це комунікативна технологія впливу на масову свідомість, яка має за мету дестабілізацію керівних ланок держави, перш за все військових, з метою впливу на суспільну свідомість [5, с. 169]; електронне протистояння, у якому головною метою є інформація, яку треба захопити та знищити [6; 7]; головна мета інформаційної війни – вплив на розум політичних та військових високопосадовців (еліти), які вирішують доцільність воєнних операцій, окреслюють застосування їх потенціалу та можливості своїх стратегічних структур [8]; протиборство між державами в інформаційному просторі з метою впливу на критично важливі структури, інформаційні системи, процеси та ресурси з метою зруйнування політичної, економічної та соціальної систем, дестабілізації суспільства й державності протилежної сторони [9, с. 298].

Багато дослідників говорять про різновиди інформаційної війни. Так, Г. Почепцов, аналізуючи спрямованість агресивних дій в інфосфері, уводить

у науковий дискурс поняття «смилова війна», пояснюючи це тим, що «інформаційна і смилова війни мають різну спрямованість: одна націлена на інформаційні потоки, інша – на когнітивні процеси» [10, с. 292]. Український дослідник О. Марунченко вважає поняття «інформаційна війна» родовим, а поняття «інформаційно-психологічна війна» – видовим, аргументуючи тим, що «в інформаційній війні об'єктом впливу стають комп'ютери та інформаційні системи; в інформаційно-психологічній війні до інформаційного наряду приєднується психологічний, а саме – об'єктом впливу стає індивідуальна і масова свідомість» [11, с. 10–11].

Дж. Аркілл та Д. Ронфельд здійснили синтез понять кіберпростору та інформаційної сфери в єдину «ноосферу», де на зміну традиційній політиці «грубої» сили з її акцентом на матеріальному складнику протидіє новітній, заснована на «м'якій силі» «ноовійна», або війна інформаційна [12]. М. Лібікі у книзі «Що таке інформаційна війна?» виділяє сім форм інформаційної війни: командування та управління (command-and-control – C2W) – ізоляція командної структури супротивника від можливості командувати; військова розвідка (intelligence-based warfare – IBW); електронна війна (electronic warfare – EW); психологічна війна (psychological warfare – PSYW); хакерська війна (hacker warfare); економічна інформаційна війна (economic information warfare – EIW), формами якої є інформаційна блокада та інформаційний імперіалізм; кібервійна [13]. Український дослідник Б. Калініченко виокремлює загальні елементи інформаційної війни: за своєю сутністю вона є протидією; основними її акторами виступають соціальні системи; вона має системний та комплексний характер; вона спрямована на встановлення контролю над інформаційним полем супротивника задля подальшого отримання переваг у визначеній сфері [14, с. 23–24].

Узагальнюючи всі наведені визначення, можна стверджувати, що метою інформаційної війни є спотворення інформаційної реальності, що існує, заміна її симулякром, примус суспільства повірити в цей симулякр та прийняти його». Руйнування, яких завдають інформаційні війни в суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням є вагомими, а часом і перевищують наслідки збройних війн. Головне завдання інформаційних війн полягає в маніпулюванні масами. Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у внесенні в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації й дезінформації мас; послабленні певних переконань; залякуванні свого народу образом ворога; залякуванні супротивника своєю могутністю» [15, с. 179]. Людина втрачає здатність самостійно та серйозно аналізувати й обдумувати події, що трапляються навколо, тому стає легкою здобиччю для «флібустьєрів інформаційних морів» (В. Расевич), істинність висловлювань яких оцінюється кількістю підписників та клікабель-

ністю матеріалу. Чим більше підписників у того чи іншого «експерта», тим більш потужний вплив на свідомість читачів (слухачів), тим простіше видавати власні інтерпретації подій (на основі інформації з відкритих джерел, бо доступу до державної таємниці вони не мають) за істину в останній інстанції та вибудовувати конспірологічні версії. Зачаровані вміло замаскованими інформаційними вкидами, підписники не здатні відрізнити інформаційний непотріб від дійсно важливих фактів.

«В інформаційному суспільстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. виникли якісно нові можливості акумулювати значні обсяги інформації, швидко їх транслювати до потрібної аудиторії й здійснювати таким чином корегуючий цілеспрямований вплив на суспільні відносини окремих країн та регіонів» [16, с. 28]. Серед методів ведення інформаційної війни можна назвати дезінформацію та маніпулювання, вплив на громадську думку, психологічний та психотропний тиск. На інформаційному фронті значна роль належить засобам масової інформації. На думку Е. Пуддефатта, ЗМІ в умовах інформаційного протистояння беруть активну участь у конфлікті і несуть відповідальність за посилення насильства [17]. Роль інформації та інформаційних технологій детально аналізується в розвідках Едварда Роу [18] та Аллістера С. Даффа [19].

Важливим інструментом в інформаційній війні є нагнітання страху, який паралізує свідомість, «коли людину охоплює страх, то вона не може тверезо оцінити реальність, а лише думає, як позбавитись страху» [20, с. 219]. «Розганяється» страх та паніка за допомогою використання таких інструментів інформаційної війни, як пропаганда, чутки, плітки та погослос. Пропаганда – це «прихована спроба сформувати сприйняття, розум і поведінку суспільства для досягнення корисливих цілей» [21, р. 4]. Е. Аронсон та Е. Пратканіс розділяють пропаганду на позитивну (конструктивну) та негативну (деструктивну). Перша покликана сприяти соціальній гармонії, злагоді, вихованню людей згідно із загальноприйнятими цінностями, кореспондуючи відповідні переконання, тобто здійснюється в інтересах суспільства, а не обмеженого кола зацікавлених осіб. Друга – спрямована на розпалювання соціальної ворожнечі, нагнітання соціальних конфліктів, загострення суперечностей у суспільстві, пробудження деструктивних інстинктів у людей шляхом нав'язування споживачам переконань за принципом «мета виправдовує засоби» [20, с. 203, 207]. Пропагандистський вплив здійснюється за допомогою таких стратегій: подання інформації у спотвореному, упередженому вигляді; плекання довіри аудиторії до джерела інформації; фокусування уваги адресата на такому сенсі інформації, який потрібен комунікатору; збудження емоцій шляхом повідомлення нових сенсаційних, зазвичай драматичних, надзвичайно важливих відомостей та пропозиція мішені, на яку потрібно спрямувати ці емоції.

Окрім пропагандистських «вкидів», дієвим інструментом для створення паніки та страху є чутки. «Чутка – специфічний спосіб інтерпретації інформації, зумовлений дефіцитом поінформованості, невизначеністю ситуації, поширенням настроїв тривоги та страху в суспільстві, якому притаманні деформованість, узагальненість, актуальність змісту; простота, доступність, емоційність, неофіційність форми подачі; циркуляція / самопоширення / актуалізація у процесі поширення в усній формі через канали міжособистісної комунікації» [22]. Активно використовуються в якості інформаційної зброї і фейки – «спеціально створена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує як певну людину чи групу осіб в очах аудиторії, так і цілого суспільства» [23, с. 23]. Чутки, фейки, пропаганда безсилі проти правди, «правда завжди перемагає, але це потребує часу» [24, с. 121]. В умовах інформаційного протистояння часу завжди обмаль, діяти доводиться швидко, тому важливо мати зброю спротиву.

Отже, як бачимо, арсенал інформаційної зброї досить великий. Як же протистояти усьому цьому інформаційному непотребу? Одним із найдієвіших способів супротиву є використання інструментарію критичного мислення, гносеологічний пафос якого полягає в умінні аргументовано спростовувати тези та положення, що мають обмаль аргументації, контролювати правильність власних суджень, відслідковувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами та подіями, а не діяти за схемою «стимул–реакція», забувши про сумнів, аналіз та рефлексію. Критичне мислення – це специфічний вид розумової діяльності, результатом якої є виявлення негативних інформаційних впливів за допомогою логіки та рефлексії, що детермінує аналіз та оцінку дійсності та виведення на основі цього власного виваженого висновку.

Критичне мислення – «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести раціональне судження щодо запропонованої їй точки зору або моделі поведінки» [25, с. 8]; кваліфіковане (досвідчене, майстерне), відповідальне мислення, що виносить правильні судження, тому що (а) засноване на критеріях, (б) саме себе виправляє (самовдосконалюється) та (с) враховує контекст [26, р. 3]; здатність людини контролювати перебіг власного розумового процесу [27]. Критичне мислення базується на п'яти принципах системності, аналізу та оцінки інформації, аргументованості, мотивування до пізнавальної активності, соціальності. Принципи та навички критичного мислення є фундаментом у розпізнаванні пропаганди в сучасному інформаційному просторі, допомагають не стати її жертвою, відрізнити переконливі аргументи від прийомів маніпулювання, визначати надійність того чи іншого джерела інформації та обдумувати кожне завдання або прийняте рішення [28]. На інформаційному фронті важливо не просто вижити, а зберегти цілісність особистості, адекватність оцінок, забезпечити «інформаційну гігієну».

Висновки. В умовах інформаційної війни людина потрапляє у вир токсичного деструктивного контенту, часто виникає ситуація перенасичення інформацією [29, с. 215–236]. Найуразливішими «мішенями» для маніпулятивного впливу є налякані, емоційно виснажені, дезорієнтовані люди або ті, хто в ейфорії, перезбуджені, охоплені бажанням робити будь-що, аби тільки відчувати причетність до подій, тому життєво важливою стає здатність особистості до об'єктивного оцінювання власних думок, ретельної оцінки та перевірки своїх рішень, вміння бачити і враховувати всі аргументи «за» і «проти», створення власного сценарію поведінки. Забезпечити це може інструментарій критичного мислення, яке в умовах інформаційного спротиву перетворюється не лише на ефективну та дієву зброю, а й являє собою громадянську компетенцію. Людина, яка володіє навичками критичного мислення, здатна протистояти пропагандистським маніпуляціям, розпізнати фейковий інформаційний контент, відфільтрувати когнітивні упередження та протидіяти маніпуляціям, а також допомогти іншим «вижити» в умовах інформаційної агресії [30, с. 20–27].

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна політична лексика : енциклопед. слов.-довід. / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 396 с.
2. Міжнародна інформація: навч. посіб. / М. П. Требін, І. О. Поліщук, Н. П. Осипова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2014. 336 с.
3. Дослідження проблем інформаційної безпеки України на засадах міждисциплінарного підходу: соціологія, психологія, право. Юринець Ю. Л., Сопілко І. М., Белкін Л. М., Белкін М. Л. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 300–307.
4. Molander R. C., Riddile A. S., Wilson P. A. Strategic information warfare : a new face of war. Santa Monica, CA : RAND, 1996. xxiii, 90 p.
5. Почепцов Г. Г. Інформація & дезінформація. Київ : Ельга : Ника-Центр, 2001. 256 с.
6. Schwartau W. Information Warfare: Chaos on the Electronic Superhighway. New York : Thunder's Mouth Press ; Emeryville, CA : Distributed by Publishers Group West, 1994. 432 p.
7. War in the information age : new challenges for U. S. security policy / edited by Robert L. Pfaltzgraff, Jr., Richard H. Shultz, Jr. Washington [D. C.] : Brassey's, 1997. xxii, 375 p.
8. Stein G. J. Information Warfare. *Airpower Journal*. 1995. Vol. IX, No. 1. P. 30–55.
9. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парлам. вид-во, 2011. 808 с.
10. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 498 с.

11. Марунченко О. П. Інформаційна війна у сучасному політичному просторі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2013. 17 с.
12. Arquilla J., Ronfeldt D. The emergence of noopolitik: toward an American information strategy. Santa Monica, CA : Rand, 1999. xiii, 89 p.
13. Libicki M. C. What is information warfare? Washington, DC : Center for Advanced Concepts and Technology, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 1995. xi, 104 p.
14. Калініченко Б. М. Інформаційна війна: чинники ескалації та засоби протидії. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2020. 350 с.
15. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні. *Галицький економічний вісник*. 2014. Т. 47, №4. С. 178–188.
16. Калиновський Ю., Жданенко С. Соціокультурний вимір інфомедії в умовах глобальної нестабільності. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. Філософія права. Політологія. Соціологія*. 2022. №1 (52). С. 27–46.
17. Puddephatt A. Voices of war: Conflict and the role of the media. Report. International Media Support. April 2006. URL: <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2012/11/ims-voices-of-war-2006.pdf> (accessed date: 11.09.2022).
18. Rowe E. V. Technology's impact on the operational level of war. URL: <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll3/id/544/> (accessed date: 11.09.2022).
19. Duff A. S. A normative theory of the information society. New York : Routledge, 2012. ix, 157 p.
20. Пратканис Э. Р., Аронсон Э. Эпоха пропаганды : Механизмы убеждения: повседневное использование и злоупотребление / Ун-т Калифорнии, Санта-Круз. 3-е изд., междунар. Москва : ОЛМА-Пресс ; Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 380, [1] с.
21. Jowett G., O'Donnell V. Propaganda & persuasion. Sixth edition. Thousand Oaks, Calif. : SAGE, 2015. xv, 462 p.
22. Бойко О. Чутка як інструмент політичного маніпулювання. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26863/26-Boйко.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
23. Фейки, чутки та плітки як засіб суспільної дезінформації і послаблення безпекової компоненти управління державою. Андрушків Б., Вівчар О., Кирич Н., Погайдак О. *Review of transport economics and management*. 2019. Вип. 1 (17). С. 21–34.
24. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. №3 (50). С. 113–127.
25. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. Харків : Основа ; Триада +, 2007. 112 с.
26. Lipman M. Critical thinking: What can it be? *Institute of Critical Thinking. Resource Publication*. 1988. Series 1, №1. 12 p.
27. Paul R. W. Critical thinking: What, why, and how? *New Directions for Community Colleges*. 1992. Is. 77. P. 3–24.

28. Халперн Д. Психология критического мышления. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
29. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків : Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
30. Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища: кол. моногр. / Березовська-Чміль О. Б., Кучин С. П., Чернишова Т. О. та ін. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2021. 124 с.

REFERENCES

1. Khoma, N. M. (Ed.) (2015). *Suchasna politychna leksyka* [Modern political vocabulary]: entsykloped. slovnyk-dovidnyk / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, HV Shypunov ta in.]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
2. Trebin, M. P. (Ed.) (2014). *Mizhnarodna informatsiia* [International information]: navch. posib. / M. P. Trebin, I. O. Polishchuk, N. P. Osypova ta in. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Yurynets, Yu. L., Sopilko, I. M., Bielkin, L. M., & Bielkin, M. L. (2020). Doslidzhennia problem informatsiinoi bezpeky Ukrainy na zasadakh mizhdystsyplinarnoho pidkhodu: sotsiologhiia, psykhologhiia, pravo [Study of information security problems of Ukraine based on an interdisciplinary approach: sociology, psychology, law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, (7), 300–307 [in Ukrainian].
4. Molander, R. C., Riddile, A. S., & Wilson, P. A. (1996). *Strategic information warfare : a new face of war*. Santa Monica, CA: RAND.
5. Pochepcov, G. G. (2001). *Informacija & dezinformacija* [Information & Disinformation]. Kiev: Jel'ga: Nika-Centr [in Russian].
6. Schwartz, W. (1994). *Information Warfare: Chaos on the Electronic Superhighway*. New York: Thunder's Mouth Press; Emeryville, CA: Distributed by Publishers Group West.
7. Pfaltzgraff, R. L., Jr., & Shultz, R. H. Jr. (Eds.) (1997). *War in the information age : new challenges for U. S. security policy*. Washington [D. C.]: Brassey's.
8. Stein, G. J. (1995). Information Warfare. *Airpower Journal*, IX (1), 30–55.
9. Levenets, Yu., & Shapoval, Yu. (Eds) (2011). *Politychna entsyklopediia* [Political encyclopedia]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
10. Pochepstov, H. H. (2015). *Suchasni informatsiini viiny* [Modern information wars]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
11. Marunchenko, O. P. (2013). *Informatsiina viina u suchasnomu politychnomu prostori* [Information warfare in the modern political space]: Avtoref. dys. ... kand. polit. nauk [Abstract of the dissertation of the candidate of political sciences]: 23.00.02. Odesa [in Ukrainian].
12. Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (1999). *The emergence of noopolitik: toward an American information strategy*. Santa Monica, CA: Rand.
13. Libicki, M. C. (1995). *What is information warfare?* Washington, DC: Center for Advanced Concepts and Technology, Institute for National Strategic Studies, National Defense University.

14. Kalinichenko, B. M. (2020). *Informatsiina viina: chynnyky eskalatsii ta zasoby protydiv* [Information warfare: escalation factors and countermeasures]. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu. [in Ukrainian].
15. Shpylyk, S. (2014). Informatsiina viina, propahanda ta PR: taki skhozhi y taki rizni [Information warfare, propaganda and PR: so similar and so different]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 47(4), 178–188 [in Ukrainian].
16. Kalynovskyi, Yu., & Zhdanenko, S. (2022). Sotsiokulturnyi vymir infodemii v umovakh hlobalnoi nestabilnosti [The sociocultural dimension of the infodemic in conditions of global instability]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya Filosofii. Filosofii prava. Politolohiia. Sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1 (52), 27–46 [in Ukrainian].
17. Puddephatt, A. (2006). Voices of war: Conflict and the role of the media. Report. *International Media Support*. Retrieved from <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2012/11/ims-voices-of-war-2006.pdf>.
18. Rowe, E. V. Technology's impact on the operational level of war. Retrieved from <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll3/id/544/>.
19. Duff, A. S. (2012). *A normative theory of the information society*. New York: Routledge.
20. Pratkanis, Je. R., & Aronson, Je. (2002). *Jepoha propagandy: Mehanizmy ubezhdenija povsednevnogo ispol'zovanie i zloupotreblenie* [The Age of Propaganda: Mechanisms of Persuasion Everyday Use and Abuse] / Un-t Kalifornii, Santa-Kruz. 3-e izd., mezhdunar. Moskva: OLMA-Press ; Sankt-Peterburg: Prajm-EVROZNAK [in Russian].
21. Jowett, G., & O'Donnell, V. (2015). *Propaganda & persuasion*. Sixth edition. Thousand Oaks, Calif. : SAGE.
22. Boiko, O. Chutka yak instrument politychnoho manipuliuvannia [Rumor as a tool of political manipulation]. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26863/26-Boyko.pdf> [in Ukrainian].
23. Andrushkiv, B., Vivchar, O., Kyrych, N., & Pohaidak, O. (2019). Feiky, chutky ta plitky yak zasib suspilnoi dezinformatsii i poslablennia bezpekovoii komponenty upravlinnia derzhavoiu [Fakes, rumors and gossip as a means of public disinformation and weakening the security component of state management]. *Review of transport economics and management*, 1 (17), 21–34 [in Ukrainian].
24. Trebin, M. P. (2014). «Hibrydna» viina yak nova ukrainska realnist [«Hybrid» war as a new Ukrainian reality]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, 3 (50), 113–127 [in Ukrainian].
25. Vukina, N. V., & Dementiievska, N. P. (2007). *Krytychne myslennia: yak tsoho navchaty* [Critical thinking: how to teach it]. Kharkiv: Osnova; Tryada + [in Ukrainian].
26. Lipman, M. (1988). *Critical thinking: What can it be? Institute of Critical Thinking. Resource Publication. Series 1. № 1.*
27. Paul, R. W. (1992). *Critical thinking: What, why, and how? New Directions for Community Colleges*, (77), 3–24.
28. Halpern, D. (2000). *Psihologija krytycheskogo myshlenija* [Psychology of critical thinking]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].

29. Krotiuk, V. A. (ed.) (2021). *Viiny informatsiinoi epokhy: mizhdystsyplinaryni dyskurs* [Wars of the information age: interdisciplinary discourse]: monohrafiia. Kharkiv: Fedorko M. Yu. [in Ukrainian].
30. Berezovska-Chmil, O. B., Kuchyn, S. P., Chernyshova, T. O., et al. (2021). *Spetsyfika rozvytku suchasnoho sotsialno-humanitarnoho seredovyshecha* [The specifics of the development of the modern social and humanitarian environment]: kol. monohr. Kharkiv: SH NTM «Novyi kurs» [in Ukrainian].

Куцепал Светлана Викторовна, доктор философских наук, профессор, профессор кафедры теоретико-правовых дисциплин, Полтавский юридический институт Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина

КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК СРЕДСТВО СОПРОТИВЛЕНИЯ В ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЕ

В статье раскрыто содержание ключевых понятий «информационная война» и «критическое мышление», проанализированы особенности информационной войны как манипулятивной технологии, раскрыта роль инструментария критического мышления (анализ, синтез, интерпретация) в противостоянии информационным диверсиям. Аргументировано, что информационные манипуляции воздействуют на сознание через лавину слухов, сплетен, манипуляций, фейков, направленных на ослабление, а в итоге – на уничтожение способности самоидентификации и самоопределения. Это опасная ситуация, которая может привести к дезориентации, если не использовать инструментарий критического мышления для оценки ситуации.

Ключевые слова: агрессия, информация, дезинформация, информационные технологии, критическое мышление, информационная война, информационные операции, способы информационной борьбы, манипуляция, пропаганда.

Kutsepal Svitlana Viktorivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Legal Disciplines of the Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

CRITICAL THINKING AS A MEANS OF RESISTANCE IN INFORMATION WAR

The article reveals the connotation of the key concepts «information war» and «critical thinking». The study analyzes the features of information war as a manipulative technology and reveals the role of critical thinking tools (analysis, synthesis, interpretation) in counteraction to information sabotage. It has been proven that the process of information

influence on public and individual consciousness is ambiguous – it can be either positive and contribute to raising the level of public awareness of urgent problems, or it can carry out information attacks with the aim of destructive influence on consciousness, cultivation of hatred and dispersal of the feeling of «treason». It is argued that information manipulation affects the consciousness of a person through an avalanche of rumors, manipulations, and fakes, aimed at weakening and ultimately destroying the ability of self-identification and self-determination. This is an extremely dangerous situation that can lead to a state of disorientation if countermeasures are not used, one of which is the tools of critical thinking and fact-checking to evaluate information.

Keywords: *aggression, information, disinformation, information technologies, information weapons, critical thinking, information warfare, information operations, means of information warfare, manipulation, propaganda.*

